

КРИТИКА ТА БІБЛЮГРАФІЯ

Історія міста Харкова ХХ століття. Харків: Фоліо; Золоті сторінки, 2004. - 686 с.

Рецензоване видання репрезентує поширений у сучасній історіографії жанр локальної історії. Історія країни - це певна сукупність місцевих історій, які надають історичному процесові поліваріантності, а його зображенню - поліхромного колориту. Загальна історія - це не просто сума оповідань про минуле, а їх синтез. Сьогодні нам украй бракує таких узагальнень. Порівняно з періодом кін. ХХ ст., коли у вітчизняній історичній науці панувала критика попереднього історичного та історіографічного досвіду (насамперед ХХ ст.), зараз настає час толерантних підходів.

Наш великий земляк, письменник і історик за фахом, М.В.Гоголь уважав: "Усе, що не з'являється в історії: народ, події - повинно бути неодмінно живе й немовби перебувати перед очима слухачів, щоби кожен народ, кожна держава зберігала свій світ, свої барви, щоб народ із усіма своїми подвигами й впливом на світ проносився яскраво, у тому таки вигляді та костюмі, в якому він був у минулі часи. Для цього треба зібрати небагато рис, але такі, які б виказали багато, риси, найбільш оригінальні, найбільш різкі, які тільки мав народ". Це означає, що й "найбільш оригінальні, найбільш різкі риси" Харкова не можуть не ввійти до історії українського народу. Те, що М.В.Гоголь уважав притаманним загальній історії, стосується й історії регіональної, місцевої. Саме таку історію створюють історики та краєзнавці, ентузіасти дослідження минулого.

Із Харковом пов'язано багато подій, які були в прямому сенсі цього слова доленосними для України, а в окремі періоди історії ритми Харкова були відчутні й за кордоном.

Харків - одне з найбільших слов'янських міст планети - виник у сер. ХVII ст., коли в Західній Європі вже займалася зоря нових буржуазних відносин, а на Сході Європи панував феодалізм. В індустріальну епоху місто швидко перетворилося на важливий економічний і культурний центр. У ХХ ст. Харків вступив динамічно й не без певного честолюбства харків'ян. Одним із проявів його була капітальна монографія, створена видатними істориками-харків'янами Д.І.Багалієм та Д.П.Міллером "Історія міста Харкова за 250 років його існування" *. Ця праця - грандіозне зведення фактів із історії міста, що не втратило свого значення до сьогодні. Такої ґрунтовної історії не мало на той час жодне місто України. Про значущість роботи свідчать два її перевидання (у 1993 та 2004 рр.). Д.І.Багалій та Д.П.Міллер унікали узагальнень та абстрактних міркувань, вони створили своє дослідження за канонами позитивістського дискурсу другої пол. ХІХ ст. Насичену фактами працю можна вважати своєрідною енциклопедією життя міста за перші 250 років його історії. Історико-довідковий характер книги зумовив її довголіття, великий попит на неї як із боку професійних істориків, так і всіх, хто в будь-якій мірі цікавився минулим міста.

Авторами рецензованого видання "Історія міста Харкова ХХ століття"², що побачило світ напередодні 350-річчя міста, є тридцять один досвідчений дослідник із Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна та інших навчальних закладів міста на чолі з керівником авторського колективу - д-ром юрид. наук, проф. О.Н.Ярмишем. Серед авторів - д-ри іст. наук В.І.Астахова, К.В.Астахова, А.І.Епштейн, В.В.Калініченко, Б.К.Мигаль, І.К.Рибалка та ін. Авторський колектив створив том, що його можна вважати

¹ Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования. 1655-1905: Ист. монография: В 2 тт. - Х., 1905-1912.

² Харків ХХ століття: Бібліогр. покажи. У 2-х вип. / Харк. держ. наук, б-ка ім. В.Г.Короленка. - Х., 2003. - 800 с.

продовженням неперевершено! для свого часу праці двох "слобожанських літописців". Звісна річ, автори не мали намірів залишатися на позиціях сторонніх спостерігачів, реєстраторів подій, і в деяких випадках (утім, не зловживаючи цим) удавалися до аксеологічних міркувань.

В основі праці лежить хронологічний принцип - усього виокремлено шість періодів. У кожному періоді розглянуто нагальні проблеми життя міста: управління, адміністративний поділ, населення, господарство, суспільно-політичне життя, культуру, науку, освіту тощо. Створенню книги передувало видання унікального бібліографічного покажчика "Харків ХХ століття". Автори виконували своє завдання не лише на основі вже надрукованих книг та статей із історії міста ХХ ст. - їм довелося значною мірою розширити джерельну базу, переглянути багато висновків, що не витримали випробування часом. У дослідженні з нових позицій висвітлено як окремі етапи історії міста, так і деякі проблеми. Це, насамперед, стосується розділів, присвячених революції 1917 р. та громадянській війні, столичному періоду історії Харкова. Уперше всебічно відтворено історію міста після проголошення незалежності України. Однак і інші розділи, завдяки наведеним новим фактам, виглядають цілком оригінальними. Ідеться про історію Харкова поч. ХХ ст., роки Великої Вітчизняної війни. У виданні належну увагу приділено небажаним для радянської історіографії проблемам - репресіям 30-х рр., становищу церкви, правозахисному рухові 60-х - 80-х рр. Автори висвітлюють побут та щоденне життя харків'ян, урахувавши надбання сучасної історичної урбаністики.

Слід підкреслити, що, наслідуючи за формою працю Д.І.Багалія та Д.П.Міллера, автори водночас не відкинули здобутків радянської історіографії, а це свідчить про те, що синтез удался. У підсумку маємо повноцінну й неперевершено за насиченістю фактами історію одного з найбільших міст нашої Батьківщини. Подібного видання поки що не має жодне місто України, а разом із працею попередників у нашому розпорядженні - унікальна панорама історії міста. За роки незалежності вийшли праці, присвячені історії Одеси, Дніпропетровська, деяких інших міст. Але, по-перше, вони охоплюють історію міст від часу заснування, а, по-друге, не містять такої панорами життя саме ХХ ст. Новаторство, продовження традиції, літературні та видавничі переваги (книгу видано українською та російською мовами, у двох варіантах, один із яких подарунковий) - усе це робить рецензовану працю подією не тільки в житті Харкова, але й історичної науки. Залишається додати, що книга має цікавий ілюстративний ряд, науково-довідковий апарат. Книга може з повним правом розглядатися як важливий крок на шляху створення тому, присвяченого Харківській області, у багатотомній "Історії міст і сіл України". Сподіваємося, що, як і в 1960-ті рр., Харківщина стане лідером у цій украї корисній справі.

Серед вад праці треба відзначити нерівномірність розділів, їх інколи нечітку структуру, деякі розбіжності в стилях різних авторів, помітно й певні авторські вподобання при доборі фактів.

Працю виконано за допомогою вчених-істориків, музейних, бібліотечних та архівних працівників, чимало матеріалів надали харків'яни. Зрозуміло, самого лише ентузіазму авторів було б замало, щоби створити таку фундаментальну працю, тож замовником книги є Харківська обласна державна адміністрація. До редакційної колегиї, яка опікувалася нагальними питаннями створення та видання книги, було запрошено авторитетних працівників адміністрації, керівників різних установ.

Серед багатьох ювілейних заходів, що були заплановані та здійснені в Харкові (нові станції метрополітену, пам'ятники та меморіальні дошки, реставрація пам'яток історії) своє місце посіла й капітальна праця, що стала визначною подією в житті міста й України.

П.Т.Тронько (Київ)